

naturalnych dóbr pierwotnych, zostaje przesunięte na któryś z owych dalszych etapów budowy sprawiedliwego ustroju społecznego.

Odpowiednio do owego przesunięcia akcentu z sytuacji pierwotnego wyboru na dalsze etapy ustalania sprawiedliwego ustroju społecznego przesunięciu ulega również rozumienie fundamentalnego dla obu teorii pojęcia wolności. Podczas gdy Rawls kładzie ogromny nacisk na wolność wyboru celów, które ludzie mogą realizować (zaznacza, że jego podejście nie jest zamkniętą, całościową doktryną), to Sen akcentuje wolność realizacji owych celów, której wyrazem są istniejące możliwości realizacji pożądanego sposobu życia. Odróżnia on wyraźnie wolność zarówno od środków, które do niej prowadzą, jak i od rezultatów, których podstawę stanowi.

UWAGI KOŃCOWE

Jeśli przyjąć przekonanie Sena, że za pojęciem sprawiedliwości musi kryć się jakaś koncepcja równości, to znaczy ludzie muszą być w jakimś aspekcie traktowani równo, to należy stwierdzić, że tym aspektem dla Sena są ludzkie możliwości, a dla Rawlsa dobra pierwotne. Przeprowadzona przez Sena krytyka przestrzeni dóbr pierwotnych jako właściwej przestrzeni sprawiedliwości była podstawą niniejszych rozważań. Z analizy zarzutów skierowanych pod adresem przestrzeni dóbr pierwotnych nasuwają się przynajmniej dwa wnioski.

Po pierwsze, w sytuacji pierwotnego wyboru dla określenia właściwej przestrzeni sprawiedliwości wystarcza sam indeks społecznych dóbr pierwotnych i podział tych dóbr zgodnie z zasadami sprawiedliwości. W kolejnych zaś fazach konstruowania sprawiedliwego społeczeństwa konieczne jest ponadto uwzględnienie naturalnych dóbr pierwotnych po to, by nie powodować niesprawiedliwych zróżnicowań w posiadanych przez ludzi możliwościach realizacji ich życiowych celów.

Po drugie, należy przyznać Senowi rację w tym, że właściwej podstawy sprawiedliwości nie mogą stanowić wyłącznie społeczne dobra pierwotne. Zaproponowane przez niego rozwiązanie, określające właściwą przestrzeń sprawiedliwości jako przestrzeń ludzkich możliwości, jest bardziej adekwatne od propozycji Rawlsa, gdyż pozwala na uwzględnienie większej ilości informacji przy dokonywaniu ocen w kategoriach sprawiedliwości. W teorii Rawlsa wystarczają informacje dotyczące dóbr pierwotnych, a właściwie społecznych dóbr pierwotnych. Koncepcja Sena wymaga uwzględnienia

informacji dotyczących zarówno społecznych, jak i naturalnych dóbr pierwotnych. Pozostaje ona również otwarta na uwzględnienie wszelkiego rodzaju informacji, które mogą wpływać na ludzkie możliwości osiągnięcia pożądanego poziomu życia.

BIBLIOGRAFIA

- K y m l i c k a W.: Współczesna filozofia polityczna, tł. A. Pawelec, Kraków: Znak 1998.
- P e r e l m a n Ch.: O sprawiedliwości, tł. W. Bieńkowska, Warszawa: PWN 1959.
- R a w l s J.: A Theory of Justice, Cambridge: Harvard University Press 1971; wyd. pol.: Teoria sprawiedliwości, tł. M. Panufnik, J. Pasek, A. Romaniuk, Warszawa: PWN 1994.
- Justice as Fairness: Political not Metaphysical. „Philosophy and Public Affairs” 14 (1985), nr 3, s. 223-251.
- Reply to Sen, maszynopis powielany, Harvard University, 9 June 1988.
- The Priority of Right and Ideas of the Good, „Philosophy and Public Affairs” 17 (1988), nr 4, s. 251-276.
- Political Liberalism, The Columbia University Press 1993; wyd. pol.: Liberalizm polityczny, tł. A. Romaniuk, Warszawa: PWN 1998.
- Social unity and primary goods, [w:] Utilitarianism and beyond, red. A. Sen, B. Williams, Cambridge University Press 1999.
- R o e m e r J.: Theories of Distributive Justice, Cambridge, MA: Harvard University Press 1998.
- S e n A.: Equality of What?, [w:] Tanner Lectures on Human Values, red. S. M. McMurrin, Cambridge: University of Utah Press, Salt Lake City. Cambridge University Press 1980.
- Well-Being, Agency and Freedom: The Dewey Lectures 1984, „Journal of Philosophy” 82 (1985), nr 4, s. 169-221.
- Justice: Means versus Freedoms, „Philosophy and Public Affairs” 1990, nr 19, s. 111-121.
- Inequality Reexamined, Harvard University Press 1992; wyd. pol.: Nierówności. Dalsze rozważania, tł. I. Topińska, Kraków: Znak 2000.

CAPABILITIES OR PRIMARY GOODS?

THE DISCUSSION BETWEEN AMARTYA SEN AND JOHN RAWLS
ABOUT THE PROPER SPACE OF JUSTICE

Summary

The article is an analysis of the discussion between Amartya Sen and John Rawls concerning the dispute about the proper space of justice. According to Rawls, the author of the theory of justice as impartiality, primary goods are the basis for defining the proper space of justice (he understands the space of justice as the space of primary goods). On the other hand, in Sen's opinion, the basis is constituted by human capabilities (the space of justice as the space of human capabilities). The basic aim of the article is to analyze the charges made by Sen against the theory of justice as impartiality based on the category of primary goods.